

УДК 159.9**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ У
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ****Шістко Л. О.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
Україна

кандидат психологічних наук, Рябчич Я. Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
Україна

доктор філософії у галузі психології, Примаченко С. О.

заступник директора, Київський медичний коледж №3, Київ, Україна

У статті висвітлено основні результати теоретичного та емпіричного досліджень емпатійної міжособистісної взаємодії. Описано сім видів останньої. Механізми, що забезпечують функціонування даних форм були об'єднані, що завадило можливості виокремити домінуючий компонент міжособистісної взаємодії. Емпірично виявлено, що для дисонансної взаємодії характерними є конфронтуюча психологічна позиція, нонконформістська когнітивна спрямованість, низький рівень емоційної зрілості, що проявляється у низькому контролі емоцій та невизначеному їх прояві, песимістична емоційна модальність, маніпулятивна або індіферентна ціннісно-сміслова спрямованість, егоїстична або маргінальна мотиваційна орієнтація. Усе це супроводжується відсутністю потреби у взаємодії та знеціненням Іншого.

Ключові слова: емпатія, емпатуючий, емпатогенна ситуація, емпатійна міжособистісна взаємодія, юнацький вік.

Shistko L. O.; Ryabchich Ya. E., PhD of Psychological Sciences; Primachenko S. O., Doctor of Philosophy, Psychological peculiarities of

empathic interaction of adolescents / Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine; Kyiv Medical College №3, Kyiv, Ukraine

The main results of theoretical and empirical researches of empathic interpersonal interaction are covered in the article. Seven species of the latter are described. The mechanisms that ensure the functioning of these forms have been consolidated, preventing the ability to isolate the dominant component of interpersonal interaction. Empirically revealed that the dissonant interaction is characterized by a confronting psychological position, nonconformist cognitive orientation, low level of emotional maturity, manifested in low control of emotions and indistinct manifestation, pessimistic emotional modality, eccentric modality. All this is accompanied by the lack of need for interaction and the depreciation of the Other.

Keywords: empathy, empathic, empathogenetic situation, empathic interpersonal interaction, youth age.

Шистко Л. А.; кандидат психологических наук, Рябич Я. Е.; доктор философии в области психологии, Примаченко С. А., Психологические особенности эмпатийного взаимодействия лиц в юношеском возрасте / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина; Киевский медицинский колледж №3, Киев, Украина

В статье отражены основные результаты теоретического и эмпирического исследований эмпатийной межличностного взаимодействия. Описаны семь видов последней. Механизмы, обеспечивающие функционирование данных форм были объединены, что помешало возможности выделить доминирующий компонент межличностного взаимодействия. Эмпирически установлено, что для диссонансные взаимодействия характерны противостоящая

психологическая позиция, нонконформистская когнитивная направленность, низкий уровень эмоциональной зрелости, которая проявляется в низком контроле эмоций и унылому их проявлении, пессимистическая эмоциональная модальность, манипулятивная или индифферентная ценностно-смысловая направленность, эгоистична или маргинальная мотивационная ориентация. Все это сопровождается отсутствием потребности во взаимодействии и обесценением Другого.

Ключевые слова: эмпатия, эмпатирующий, эмпатогенная ситуация, эмпатичное межличностное взаимодействие, юношеский возраст.

Вступ. Міжособистісна взаємодія є невід'ємною частиною життя людини. Від її ефективності часто залежить міра суб'єктивного благополуччя та психологічного комфорту особистості, успішність всебічної самореалізації тощо. У цьому контексті особливого значення набуває пошук шляхів підвищення ефективності міжособистісних взаємин. За таких умов досить перспективним напрямом наукового пошуку може стати дослідження емпатійної міжособистісної взаємодії.

Огляд наукових джерел показав, що переважна більшість науковців (В. Абраменкова, І. Бех, О. Бодальов, А. Валлон, Т. Василюшина, Т. Гаврилова, Б. Додонов, Л. Журавльова, О. Запорожець, Н. Каліна, Т. Каштанова, Х. Кохут, О. Орищенко, О. Саннікова, Л. Стрелкова, І. Юсупов та ін.) розглядають емпатію саме в контексті міжособистісної взаємодії, однак комплексного експериментального дослідження їх взаємозв'язку не проводилося.

Наші попередні дослідження [4; 7 та ін.] показали, що емпатія пронизує кожен елемент міжособистісної взаємодії. Її актуалізація

на тому чи іншому етапі безпосередньо впливає на характер його протікання. Особливості даного впливу обумовлюються рівнем розвитку емпатійності суб'єктів міжособистісної взаємодії. Таким чином, залежно від того була актуалізованою емпатія під час міжособистісного контакту чи ні будь-яку міжособистісну взаємодію можна поділити на **емпатійну** або **неемпатійну**.

Під *емпатійною взаємодією* розумітимемо випадковий або умисний, приватний або публічний, довготривалий або короткочасний, вербальний або невербальний, прямий або опосередкований особистісний контакт двох і більше людей, під час якого актуалізується емпатія хоча б одного з суб'єктів взаємодії.

Як стверджує Л. Журавльова [6, с.40], для активізації процесу емпатії необхідна емпатогенна ситуація. Під останньою розуміється інтенсивне продукування емоцій, переживань, настроїв, думок, станів особистістю, що вступають в резонанс з відповідними психічними процесами та станами інших людей. Відповідно до основних положень інформаційної теорії емоцій, отримані сигнали про внутрішній стан іншого є лише інформацією, яку сприймає особистість. Дієва ж реакція на цю інформацію залежатиме від потреб, що домінують у структурі особистості [8]. Виходячи з окресленої позиції вважаємо, що залежно від різних обставин (рівня емпатійності як інтегративного показника, а також актуальних (ситуативних) потреб та станів особистості) інформація про внутрішній стан іншого може бути сприйнятою, актуалізуючи певний вид емпатійного реагування, або не сприйнятою. Якщо вона не сприймається особистістю, то емпатійний процес не актуалізується і у даній конкретній ситуації або міжособистісна взаємодія не виникає взагалі, або реалізується неемпатійна міжособистісна взаємодія. Якщо ж таки особистість сприйняла та усвідомила дану інформацію

про іншого, то міжособистісна взаємодія реалізовуватиметься відповідно до актуалізованих форм емпатії [6]. Розглянемо можливі варіанти її розвитку:

1. Особистість усвідомила внутрішній стан іншого, однак її увагу переключив більш значущий подразник. На перший погляд емпатійної взаємодії й не відбулося. Водночас бачимо, що емпатійний процес був запущений, однак перервався на початковому етапі. У даному випадку емпатія була реалізована у формі індиферентності. Відтак можемо говорити про *перервану (індиферентну) емпатійну взаємодію*.

2. Особистість усвідомила внутрішній стан іншого, відбулося емоційне перемикавання з його переживань на власні, спрацював механізм ідентифікації, виникло співпереживання. Однак занурення у власні переживання відбулося настільки глибоко, що переживання іншого втратили свою актуальність. Таким чином реалізувалася *егоцентрична емпатійна міжособистісна взаємодія*.

3. Особистість усвідомила внутрішній стан іншого, відбулося емоційне перемикавання з його переживань на власні, спрацював механізм ідентифікації, виникло співпереживання, яке піддалося рефлексії. Відрефлексована інформація сприяла оцінці ситуації, децентрації та виникненню переживань стосовно внутрішнього стану емпата (особистості, яка інтенсивно продукує емоції, переживання, настрої, думки, стани). Емпатуючий (особистість, яка сприймає інформацію про емоції, переживання, настрої, думки, стани емпата та певним чином реагує на них) відчув співчуття, співрадість тощо. У випадку, якщо у структурі особистості домінуючою є афективна сфера, то емпатійний процес на даному етапі може обірватися. Такий вид емпатійної міжособистісної взаємодії є *суб'єктноцентричним*.

4. Відчувши співчуття або співрадість в особистості виникає потреба у сприянні. Вона моделює різні варіанти допомоги, здійснює підбір ресурсів, розробляє внутрішній план дій тощо. У емпатуючого виникає намір, який не завжди втілюється у реальних діях. Вид емпатійної міжособистісної взаємодії, за якої реального сприяння не відбувається називається *наміровою*.

5. Якщо намір втілюється у процесі взаємодії, із врахуванням власних інтересів (щоб не зашкодити їм), то реалізується *сприяюча* емпатійна взаємодія.

6. Коли ж людина допомагає іншому, нівелюючи власні бажання, потреби, інтереси, то можемо говорити про реалізацію *альтруїстичної* емпатійної міжособистісної взаємодії.

7. Нерідко трапляється й так, що сприйнявши інформацію про внутрішній стан іншого у особистості виникають переживання та прагнення, що є протилежними до переживань та потреб емпата. У цьому випадку актуалізувалася антиемпатія, яка може реалізовуватися на кількох рівнях: від злості чи злорадства й до реальної протидії, або, навіть, садистичної насолоди від відчуття страждань Іншого [6, с. 49-67]. Антиемпатія, як власне й емпатія, має свої функції, механізми, детермінанти, форми прояву тощо, які ще доведеться встановлювати. Оскільки подібних досліджень ми не зустрічали, то вважаємо за можливе об'єднати усі форми прояву антиемпатії в один вид емпатійної міжособистісної взаємодії – *дисонансу*. Зауважимо, що з появою класифікації форм дисонансної емпатії цілком закономірною буде подальша диференціація дисонансної емпатійної взаємодії.

Схильність особистості до реалізації того чи іншого виду емпатійної міжособистісної взаємодії може визначатися різними факторами. Можемо виділити щонайменше три з них:

1. *Об'єктивні*, до яких належать складність емпатогенної ситуації, умови в яких вона відбувається, присутність інших людей, вік, стать емпата, родинні зв'язки з ним тощо.

2. *Ситуативні* до яких відносимо настрій емпатуючого, міра його заклопотаності та характер діяльності в момент емпатогенної ситуації, реакції оточуючих на неї тощо.

3. *Суб'єктивні*, що стосуються індивідуальних особливостей та якостей особистості емпатуючого.

Якщо перший та другий вид спрогнозувати та дослідити важко (внаслідок незліченної кількості варіацій), то останній фактор досить легко піддається емпіричному вивченню. Опису результатів саме цієї роботи і присвячена дана публікація.

Методи та організація дослідження відповідають меті та завданням дослідження, що відповідають наступним етапам:

- на першому проводилася діагностика емпатійності досліджуваних та визначалася частота проявів кожного типу емпатійної міжособистісної взаємодії;

- на другому діагностувалися когнітивні, емоційні, мотиваційні та ціннісно-сміслові індивідуально-психологічні якості та особливості юнацтва, що є важливими саме для ситуації міжособистісної взаємодії;

- на третьому етапі визначалися взаємозв'язки між кожним видом емпатійної міжособистісної взаємодії та особистісними показниками досліджуваних. Для цього використовувався метод лінійної кореляції Пірсона.

У дослідженні використовувалися наступні методики: "Тест на емпатію для підлітків та юнаків" Л. Журавльової [5], "Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків" С. Духновського [2], "Діалогічність міжособистісних стосунків" С. Духновського [2], "Діагностика

мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях" І. Ладанова та В. Уразаєвої [9, с. 68], "Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні" В. Бойко [9, с. 118], "Діагностика інтерактивної спрямованості особистості" Н. Щуркова в модифікації Н. Фетіскіна [9, с. 59], "Потреба у спілкуванні" О. Єлісєєва [3], "Опитувальник спрямованості у спілкуванні (НЛО)" С. Братченка [1].

Дослідженням було охоплено 120 осіб юнацького віку.

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою пакету програм SPSS.

Результати та їх обговорення. В результаті аналізу отриманого емпіричного матеріалу було виявлено (див. табл.1) системи достовірних корелятивів виділених вище видів емпатійної міжособистісної взаємодії. Так, статистично значущими корелятами **перерваної емпатійної міжособистісної взаємодії** є такі показники когнітивного компоненту міжособистісної взаємодії як когнітивні стилі психологічної спрямованості ($r=-0,218$; $p\leq 0,001$) та рефлексивна оцінка власного

«Я» як соціального перцепта ($r=-0,154$; $p\leq 0,05$). Серед показників емоційного компоненту виявлено достовірний взаємозв'язок лише з емоційною модальністю взаємодії ($r=-0,263$; $p\leq 0,001$), а мотиваційного - з афіліативною ($r=-0,122$; $p\leq 0,1$) та егоїстичною ($r=0,122$; $p\leq 0,1$) мотиваційною орієнтацією, а також потребою у взаємодії ($r=-0,105$; $p\leq 0,1$). У ціннісно-смысловому компоненті виявлено статистично значущі взаємозв'язки перерваної емпатійної взаємодії з альтероцентристською ($r=-0,284$; $p\leq 0,001$), діалогічною ($r=-0,239$; $p\leq 0,001$), авторитарною ($r=0,116$; $p\leq 0,1$), маніпулятивною ($r=0,187$; $p\leq 0,01$) й індіферентною ($r=0,104$; $p\leq 0,1$) ціннісно-смыслову спрямованістю.

Якісний аналіз отриманих результатів дозволив констатувати, що для осіб, які реалізують перервану емпатійну взаємодію властивими є автономність суджень, байдужість до думки інших, ригідність, підозрілість, відчуття безпорадності та безперспективності, низький рівень потреби у взаємодії, яскраво виражені установки на домінування та використання Іншого, ділову співпрацю, егоїстична мотиваційна орієнтація. Вважаємо, що усі ці характеристики можуть бути як індивідуальними особистісними особливостями (такими, що проявляються у переважній більшості взаємодій особистості), так і ситуативними (виникають у конкретній ситуації з конкретним Іншим). Передбачаємо, що наявність хоча б одного з перелічених показників підвищує ймовірність індиферентної поведінки в емпатогенній ситуації.

Крім того, можемо спостерігати, що найбільша кількість корелятивів індиферентної емпатійної взаємодії зосереджена у ціннісно-смысловому компоненті міжособистісної взаємодії. Очевидно, саме ціннісне ставлення до Іншого і є для даного виду взаємодії ключовим. Відтак, індиферентна взаємодія можлива лише тоді, коли Інший не є цінністю для емпатуючого, а отже і його думки, переживання, почуття тощо втрачають свою значущість. І навпаки, якщо емпатом є значуща особистість, то ймовірніше за все реалізовуватимуться більш розвинені види емпатійної міжособистісної взаємодії.

Таблиця 1. Матриця значущих коефіцієнтів лінійної кореляції між показниками емпатійної взаємодії та компонентами міжособистісної взаємодії у юнацькому віці

Компоненти	Показник	П	Е	С	Н	Сп	А	Д
Когнітивний	КСД			<u>181</u>			-143	
	КСП		-111					153
	КСС	-218*		-12		24*	131	-116
	РО"Я"	154						132
Емоційний	КЕм			<u>177</u>		-134	-164	
	НП							

	ННЕМ		<u>182</u>			-184	-142	132
	ДНЕМ					-145		
	НЗЛ						-194	
	ЕМБ		124	137		-174	-164	106
	ЕМВ			143			-109	
	ЕММ	-263*	-152	-15		293*	184*	-226*
	ЕМС							107
Мотиваційний	ЕгМО	122				-149		223*
	АфМО	-122	-196			<u>176</u>		-287*
	СМО			116				159
	ПВ	-105	-169				207*	-225*
	СС		-166			134	106	
	БВ		-108			133		
Ціннісно-смысловий	Ав	116		139			-0,233*	
	М	<u>187</u>				-153		138
	Ал	-284*					-143	-238*
	К			-12		122		<u>174</u>
	Інд	104					131	22*
	Р							-117
	Д	-239*	-108	-17		296*	-164	-161

Примітки: 1) нулі та коми опущені; 2) курсивом виділений рівень значущості $p \leq 0,1$; напівжирним – $p \leq 0,05$; підкресленим – $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,001$; 3) КСД – когнітивні стилі психологічної дистанції; КСП – когнітивні стилі психологічної позиції; КСС – когнітивні стилі психологічної спрямованості; РОЯ – рефлексивна оцінка власного "Я" як соціального перцепта; КЕМ – невміння керувати емоціями, дозувати їх; НП – неадекватний прояв емоцій; ННЕМ – негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій; ДНЕМ – домінування негативних емоцій; НЗЛ – небажання зближатися з людьми на емоційній основі; ЕМБ – емоційні бар'єри; ЕМВ – емоційна включеність; ЕММ – емоційна модальність; ЕМС – емоційна спрямованість; ЕгМО – егоїстична мотиваційна орієнтація; АфМО – афіліативна мотиваційна орієнтація; СМО – ситуативна мотиваційна орієнтація; ПВ потреба у взаємодії; СС – цільова спрямованість на соціальне схвалення; БВ – цільова спрямованість на безконфліктну взаємодію; Ав – авторитарна ціннісно-смыслова спрямованість; М – маніпулятивна ціннісно-смыслова спрямованість; Ал – альтероцентристська ціннісно-смыслова спрямованість; К – конформна ціннісно-смыслова

спрямованість; Інд – індіферентна ціннісно-смилова спрямованість; Р – рівноправна ціннісно-смилова спрямованість; Д – діалогічна ціннісно-смилова спрямованість; 4) П – перервана емпатійна взаємодія; Е – егоцентрична емпатійна взаємодія; С – суб'єктоцентрична емпатійна взаємодія; Н – намірева емпатійна взаємодія; Сп – сприяюча емпатійна взаємодія; А альтруїстична емпатійна взаємодія; Д – дисонансна емпатійна взаємодія.

Дослідження корелятивів **егоцентричної емпатійної взаємодії** дозволило виявити наявність взаємозв'язків з показниками когнітивних стилів психологічної позиції ($r=-0,111$; $p\leq 0,1$), рефлексивної оцінки власного «Я» як соціального перцепта ($r=-0,159$; $p\leq 0,05$), емоційної модальності ($r=0,152$; $p\leq 0,05$), емоційної незрілості ($r=0,124$; $p\leq 0,05$), що проявляється у негнучкості, нерозвиненості, невиразності емоцій ($r=0,182$; $p\leq 0,01$), афілятивної ($r=-0,196$; $p\leq 0,001$) мотиваційної орієнтації, потреби у взаємодії ($r=-0,169$; $p\leq 0,01$), цільової спрямованості на соціальне схвалення ($r=-0,166$; $p\leq 0,01$), мотиваційної спрямованості на безконфліктну взаємодію ($r=-0,108$; $p\leq 0,1$) та діалогічної ціннісно-смилової спрямованості ($r=-0,108$; $p\leq 0,1$).

Відтак, егоцентрична емпатійна міжособистісна взаємодія у період юності характеризується поступливою психологічною позицією, песимістичною емоційною модальністю, байдужістю до інших. Реалізуючи даний вид взаємодії людина не відчуває гострої потреби у спілкуванні з іншим, не орієнтується на думки й потреби останнього й відповідно, не переймається питаннями розвитку взаємин з ним. Очевидно, що маючи природну здатність до емпатії, при виникненні емпатогенної ситуації, емпатійний процес у таких людей запускається. Однак, внаслідок емоційної незрілості, що у даному випадку проявляється у негнучкості, нерозвиненості, невиразності

емоцій, унеможлиблюється активізація механізму емоційної децентрації, без якого перехід до більш розвинутих видів емпатійної міжособистісної взаємодії є неможливим. Водночас зауважимо, що переважна більшість корелятивів егоцентричної емпатійної взаємодії сконцентрована у мотиваційному компоненті. Припускаємо, що даний вид взаємодії більшою мірою обумовлений системою мотивів, які знаходяться у площині «для себе» або «для інших». У першому варіанті реалізовуватиметься егоцентрична взаємодія, а у другому – більш складні форми емпатійної взаємодії.

При аналізі корелятивів **суб'єктоцентричної емпатійної взаємодії** було констатовано, що остання знаходиться у прямому статистично значущому зв'язку з когнітивним стилем психологічної дистанції ($r=0,181$; $p\leq 0,01$), емоційною незрілістю ($r=0,137$; $p\leq 0,05$), що зумовлена невмінням керувати емоціями, дозувати їх ($r=0,177$; $p\leq 0,01$), емоційною включеністю у взаємодію ($r=0,143$; $p\leq 0,05$), ситуативною мотиваційною орієнтацією ($r=0,116$; $p\leq 0,1$) та установкою на домінування ($r=0,139$; $p\leq 0,05$). Обернений статистично значущий взаємозв'язок виявлено з когнітивними стилями психологічної спрямованості ($r=-0,12$; $p\leq 0,1$), емоційною модальністю взаємодії ($r=-0,15$; $p\leq 0,05$), установкою на підкорення авторитету ($r=0,12$; $p\leq 0,1$) та діалогічною ціннісно-сисловою спрямованістю ($r=-0,172$; $p\leq 0,01$).

Таким чином, бачимо, що для суб'єктоцентричної емпатійної взаємодії характерною є концентрація її корелятивів у емоційному компоненті. Це є цілком закономірним, адже даний вид взаємодії реалізується переважно на емоційному рівні. Цьому сприяють песимістична емоційна модальність («у цій ситуації вже нічим не допоможеш, лишається тільки поспівчувати...»), високий рівень емоційної включеності у взаємодію, що подекуди може переростати у

емоційне застрягання. Останнє ж може бути зумовленим невмінням емпатуючого керувати емоціями, дозувати їх.

Крім цього, для даного виду емпатійної взаємодії характерною є активізація когнітивних процесів, які забезпечують такі механізми емпатії як особистісна та моральна рефлексія, оцінка ситуації. Оскільки процес рефлексії передбачає певне протиставлення себе соціуму з метою порівняння власної поведінки з його нормами, то цілком закономірною тут є нонконформістська когнітивна спрямованість та когнітивне дистанціювання від інших. Певного відсторонення вимагає й процес оцінки ситуації.

Функціонування механізму актуалізації установок на даному етапі емпатійного процесу пояснює наявність достовірних взаємозв'язків з ціннісно-смісловим компонентом міжособистісної взаємодії: зокрема з установкою на домінування, відсутністю установки на підкорення авторитету та не налаштованість на діалогічну взаємодію. Пояснити позитивний взаємозв'язок суб'єктоцентричної взаємодії з установкою на домінування доволі складно. Припускаємо, що дана установка відображає готовність емпатуючого бути активним учасником цієї взаємодії. Без даної установки він лишався б простим споглядачем, який, можливо, й переживає за емпата, але з ним не взаємодіє.

Негативна ж кореляція з установками на підкорення авторитету та діалогічну взаємодію є цілком зрозумілими. Так, у першому випадку, чим більшою є готовність підкорюватися авторитетному Іншому, тим нижчою буде центрація на становищі емпата. Діалогічна ж взаємодія передбачає сприймання Іншого як рівноправного суб'єкта, творця власного життя. Таке сприйняття Іншого вимагало б очікувань певних, ймовірно, спільних дій щодо розв'язання ситуації, а не лише співчуття.

Досить неочікуваними виявилися результати пошуку корелятив **наміревої емпатійної міжособистісної взаємодії**, так як таких нам виявити не вдалося.

Припускаємо, що перехід від наміру, до конкретної дії регулюється не стільки особистісними особливостями емпатуючого, скільки ситуативними або об'єктивними чинниками.

Щодо **сприяючої емпатійної міжособистісної взаємодії**, то її корелятами є показники усіх компонентів міжособистісної взаємодії. Так, даний вид емпатійної взаємодії позитивно корелює з когнітивними стилями психологічної спрямованості. Зокрема для сприяючої взаємодії характерною є конструктивна психологічна спрямованість ($r=0,24$; $p\leq 0,001$), що забезпечує когнітивну налаштованість на взаємну задоволеність суб'єктів взаємодії відповідно до ситуації. Саме тому емпатуючий реагує на емпатогенну ситуацію таким чином, щоб і іншому допомогти, і власним інтересам не зашкодити.

Такий вид взаємодії є неможливим при емоційній незрілості емпатуючого ($r=-0,174$; $p\leq 0,01$), зокрема при таких проявах останньої як невміння керувати емоціями, дозувати їх ($r=-0,134$; $p\leq 0,05$), домінування негативних емоцій ($r=-0,145$; $p\leq 0,05$), негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій, ($r=-0,184$; $p\leq 0,01$), про що свідчить негативна кореляція сприяючої емпатійної взаємодії з даними показниками емоційного компоненту. Натомість виявлено достовірну кореляцію з емоційною модальністю ($r=0,293$; $p\leq 0,001$), що вказує на схильність людей, які реалізують сприяючу взаємодію, до оптимістичного ставлення до життєвої (емпатогенної) ситуації, готовність до подолання перешкод.

У мотиваційному компоненті виявлено позитивну кореляцію з афіліативною мотиваційною орієнтацією ($r=0,176$; $p\leq 0,01$), цільовою

спрямованістю на соціальне схвалення ($r=0,134$; $p\leq 0,05$) та компромісну взаємодію ($r=0,133$; $p\leq 0,05$). Негативна ж кореляція виявлена з егоїстичною мотиваційною орієнтацією ($r=-0,149$; $p\leq 0,05$). Відтак, мотиви сприяючої взаємодії можуть бути спрямовані на розвиток взаємодії з емпатом, на позитивну оцінку власної поведінки іншими учасниками емпатогенної ситуації (в тому числі й емпатом), на досягнення компромісу між потребами емпата й власними інтересами. Егоїстична ж мотиваційна спрямованість перешкоджає реалізації даного виду емпатійної взаємодії.

У ціннісно-смысловій сфері особистості, яка реалізує сприяючу емпатійну взаємодію виявлено ціннісне ставлення до іншого. Про це свідчить наявність позитивної кореляції з діалогічною ($r=0,296$; $p\leq 0,001$) та конформною ($r=0,122$; $p\leq 0,1$) ціннісно-смысловую спрямованістю та оберненої – з маніпулятивною ($r=-0,153$; $p\leq 0,05$).

Наступний етап був присвячений дослідженню **альтруїстичної міжособистісної взаємодії**. Оскільки вона є найбільш розвиненим видом емпатійного реагування, і для її забезпечення активізуються найбільш складні механізми емпатії, що мають когнітивну, емоційну, мотиваційну природу, то її корелятами є показники усіх компонентів міжособистісної взаємодії. Зокрема, виявлено достовірну взаємозалежність з такими показниками когнітивного компоненту як когнітивні стилі психологічної дистанції ($r=-0,143$; $p\leq 0,05$) та спрямованості ($r=0,131$; $p\leq 0,05$). Відтак для альтруїстичної взаємодії характерною буде когнітивна орієнтація на психологічну близькість та конструктивний стиль розвитку взаємодії.

У емоційному компоненті виявлено достовірний взаємозв'язок з оптимістичною емоційною модальністю ($r=0,184$; $p\leq 0,001$), емоційною включеністю ($r=-0,109$; $p\leq 0,1$) та емоційною незрілістю ($r=-0,164$; $p\leq 0,01$). Дійсно, щоб іти на допомогу Іншому, ризикуючи власними

інтересами (а подекуди й власним здоров'ям або навіть життям) необхідним є високий рівень емоційної включеності, за якого переживання страху за Іншого, жалю до нього тощо домінує над переживаннями за власний добробут. Разом з тим, йдучи на самопожертву, відповідно до закону самозбереження, емпатуючий просто мусить вірити у досягнення бажаного результату. І навпаки, особистість не буде спроможною до реального сприяння на шкоду собі у випадку якщо вона не може керувати власними емоціями, дозувати їх, не хоче емоційно приєднуватися до інших, не є емоційно лабільною. Тобто, емоційна незрілість, що проявляється у різного роду емоційних бар'єрах, стоїть на заваді вчуття в Іншого та подальшого емоційного приєднання.

Щодо ціннісно-смислового компоненту, то для реалізації альтруїстичної міжособистісної взаємодії характерною є центрованість на Іншому ($r=0,24$; $p\leq 0,001$) та установка на діалогічну взаємодію. Натомість авторитарна ($r=-0,233$; $p\leq 0,001$) та індіферентна ($r=-0,142$; $p\leq 0,05$) ціннісно-смилова спрямованість стоять на заваді реалізації даного виду емпатійної взаємодії. Такий результат є цілком закономірним, оскільки самопожертва вже за своєю сутністю передбачає нівелювання власних інтересів задля благополуччя Іншого. Таке реагування емпатуючого можливе лише у випадку ціннісного ставлення до Іншого та взаємодії з ним. Таким чином робимо висновок, що альтруїстична взаємодія є більш ймовірною у випадку, коли взаємодія між емпатом та емпатуючим реалізується на рівні стосунків.

Як доказ висловленої вище тези є кореляти мотиваційного компоненту міжособистісної взаємодії. Серед них – потреба у взаємодії ($r=0,207$; $p\leq 0,01$), цільова спрямованість на соціальне схвалення ($r=0,106$; $p\leq 0,1$). Не викликає сумнівів, що якщо ми цінуємо

особистість, вона є для нас значущою, то у нас виникає потреба бути поряд з цією людиною. Для того, щоб дана потреба була задоволеною необхідно, щоб і ця людина відповідала взаємністю. Звідси – прагнення подобатися Іншому, виграно виглядати у його очах.

Найбільша ж кількість корелятивів серед діагностованих показників міжособистісної взаємодії була виявлена при дослідженні **дисонансної міжособистісної взаємодії**. Пов'язуємо це із тим, що у даний вид взаємодії було включено усі можливі форми прояву антиемпатії, що можуть реалізовуватися як на рівні особистісно-сислової, так і трансцендентної емпатії. Відтак і механізми, що забезпечують функціонування даних форм були об'єднані, що завадило можливості виокремити домінуючий компонент міжособистісної взаємодії. Таким чином, у ході емпіричного дослідження було виявлено, що для дисонансної взаємодії характерними є конфронтуюча психологічна позиція, нонконформістська когнітивна спрямованість, низький рівень емоційної зрілості, що проявляється у низькому контролі емоцій та невиразному їх прояві, песимістична емоційна модальність, маніпулятивна або індиферентна ціннісно-сислова спрямованість, егоїстична або маргінальна мотиваційна орієнтація. Усе це супроводжується відсутністю потреби у взаємодії та знеціненням Іншого.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проаналізувавши особливості взаємозв'язків усіх видів емпатійної взаємодії з деякими індивідуально-психологічними особливостями особистості юнацького віку можемо констатувати:

1. Індиферентна емпатійна взаємодія найбільш пов'язана з показниками ціннісно-сислового компоненту міжособистісної

взаємодії, егоцентрична – мотиваційного, суб'єктноцентрична – емоційного.

2. Сприяюча, альтруїстична та дисонансна емпатійна взаємодія мають кореляти в усіх компонентах міжособистісної взаємодії.

3. Намірова емпатійна взаємодія з жодним з досліджуваних показників не пов'язана.

Піднята тематика потребує подальших наукових досліджень.

Література:

1. Братченко, С.Л. (1997). *Диагностика личностно-развивающегося потенциала*. Методическое пособие для школьных психологов. Псков. С. 34- 56
2. Духновский, С.В. (2009). *Диагностика межличностных отношений*. Психологический практикум, Духновский С.В., СПб., Речь. 141.
3. Елисеев, О.П. (2001). *Практикум по психологии личности.*, СПб., Питер. 560.
4. Журавльова, Л.П., Коломієць, Т.В. (2013). Емпатійна детермінація когнітивних стилів міжособистісної взаємодії у юнацькому віці, Проблеми загальної та педагогічної психології, *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, за ред. С. Д. Максименка, К.Т. XV, ч. 1104 – 112.
5. Журавльова, Л.П. (2010). Діагностика емпатії та її форм у підлітковому та юнацькому віці, *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник*, М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, К., Вид-во НПУ ім. М. П.Драгоманова. Вип. 31(55). 154-161.

6. Журавльова, Л.П. (2007). *Психологія емпатії. Монографія*, Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 328.
7. Коломієць, Т.В. (2013). Емпатійна детермінація емоційних проявів міжособистісної взаємодії у юнацькому віці, *Наука і освіта, наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру НАПН України. №7 (Педагогіка і психологія)*, 155 – 160.
8. Симонов, П.В. (1981). *Эмоциональный мозг*, М., Наука. 215.
9. Фетискин, Н.П., Козлов, В.В., Мануйлов, Г.М. (2002). *Социальнопсихологическая диагностика развития личности и малых групп*, Сост. Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. М., Изд-во института психотерапии., 490.

References:

1. Bratchenko, S.L. (1997). *Diagnostika lichnostno-razvivajushhegosja potenciala. Metodicheskoe posobie dlja shkol'nyh psihologov [Diagnostics of personality-developing potential. Methodical manual for school psychologists.]*. Pskov. S. 34 -56. [in Russian].
2. Duhnovskij, S.V. (2009). *Diagnostika mezhlčnostnyh otnoshenij. Psihologicheskij praktikum [Diagnostics interpersonal relationships. Psychological Practical Training]* / Duhnovskij S.V. – SPb.: Rech'. 141. [in Russian].
3. Eliseev, O.P. (2001). *Praktikum po psihologii lichnosti [Practical work on personality psychology]*. SPb., Piter. 560. [in Russian].
4. Zhuravl'ova, L.P., Kolomiec', T.V. (2013). *Empatijna determinacija kognitivnih stiliv mizhosobistisnoji vzaemodiji u junac'komu vici [The empathic determination of cognitive stiles of inter-personal interaction at the juvenile age]*, Problemi zagal'noji ta pedagogichnoji psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologiji im. G.S. Kostjuka APN Ukrajini, [za red. S. D. Maksimenka]., K. T. XV, ch. 1., 104 – 112. [in Russian].

5. Zhuravl'ova, L.P. (2010). *Diagnostika empatiji ta jiji form u pidlitkovomu ta junac'komu vici [The diagnostics of empathy and that forms at the juvenile age]*, L.P. Zhuravl'ova, Naukovij chasopis Nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni M.P. Dragomanova. Serija 12. Psihologichni nauki: sbornik, M-vo osviti i nauki Ukraïni, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova., K., Vid-vo NPU im. M.P. Dragomanova., Vip. 31(55)., 154-161. [in Ukrainian].
6. Zhuravl'ova, L.P. (2007). *Psihologija empatiji: Monografija [The psychology of empathy]*/ Zhuravl'ova L.P., Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. I. Franka., 328. [in Ukrainian].
7. Kolomijec', T.V. (2013). *Empatijna determinacija emocijnih projaviv mizhosobistisnoji vzajemodiji u junac'komu vici [The empathic determination of emotional expressions of inter-personal interaction at the juvenile age]* // Nauka i osvita, nauk.-prakt. zhurn. Pivd. nauk. Centru NAPN Ukrajini. 7 (Pedagogika i psihologija)., 155 – 160. [in Ukrainian].
8. Simonov, P.V. (1981). *Jemocional'nyj mozg [The emotional brain]*, M., Nauka. 215. [in Russian].
9. Fetiskin, N.P., Kozlov, V.V. & Manujlov, G.M. (2002). *Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp [The social-psychological diagnostics of development of personality and small groups]* / Sost. N.P. Fetiskin, V V. Kozlov, G.M. Manujlov. M., Izd-vo instituta psihoterapii., 490. [in Russian].